

RÉZKORSZAK

(i. e. 2300–1900)

Európával párhuzamosan a Közel-Keleten is tovább folyt a fejlődés, azzal a különbséggel, hogy ott a kedvezőbb éghajlati és más tényezők következtében a haladás aránytalanul gyorsabb volt, mint nálunk. Ennek eredményeképpen a neolitikum végéig a két régió között óriási gazdasági és kulturális különbség alakult ki. Ahogyan ma bevezettük a fejlett és fejletlen országok fogalmát, egy ötezer évvel ezelőtti közgazdász már alkalmazhatta volna az akkori állapotokra is, de a mai helyzetnek a fordítottját értették volna alatta, tudniillik, Európa volt a fejletlen és az elmaradott.

Mi a tiszai és a vinčai kultúrát joggal az addigi fejlődés csúcspontjának tekinthetjük. Mezopotámiában azonban akkorra már kialakult az öntözéses mezőgazdaság mint egy fejlettebb társadalmi rend függvénye, kialakultak az első városállamok, a Nílus völgyében megjelentek az első hieroglif szövegek, és felépült Dzsószer fáraó lépcsős masztabája is mint a későbbi piramisok előhírnöke. Nehezen képzelhető el, hogy valaki akkor akár álmodni mert volna, hogy 2500–3000 év múlva, Augustus császár korában az egyetemes fejlődés súlypontja végérvényesen a „primitív” Európa talaján lesz.

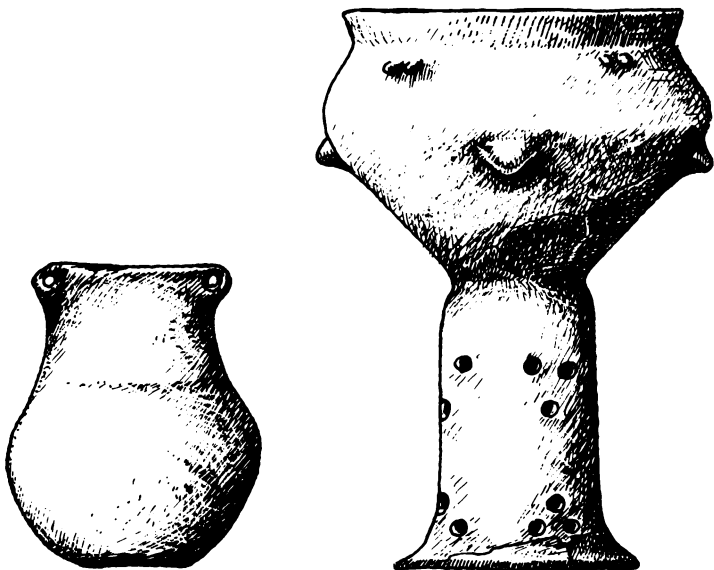
De térjünk vissza a rézkorba!

A rezet mint hideg állapotban alakítható nyersanyagot Mezopotámiában kezdték alkalmazni, ismerete hozzánk részben keleti, részben déli irányból érkezett. Hála az erdélyi és kelet-szerbiai hegyekben, valamint a Kárpátokban fekvő gazdag rézérctelepeknek, a Kárpát-medencében felgyorsult a fejlődés.

dés, és sok tekintetben más irányba terelte az addigi gazdasági és társadalmi fejlődés folyását.

A tiszai kultúra néhány, a régészek által megkülönböztetett fejlődési fokozaton át egy tartalmában és megjelenési formájában is egészen új kultúrává alakult. Ezt a kultúrát tiszapolgári kultúrának nevezik. Békés belső transzformáció következtében a bodrogkeresztúri kultúrává fejlődött. Ennek a rézkori csoportnak, amelynek az élettartama az időszámításunk előtti 2300 és 1900 közé tehető, mindkét fázisa jelen van Vajdaságban is. Sőt a tiszai kultúra kiterjedésének határait jóval túllépve, egész Bánátban, Szerémségben és a Bácska tiszai oldalán is elterjedt (a Bácska középső része továbbra is lakatlan maradt).

Azokat a változásokat, amelyek abban a korban gazdasági téren végbementek, bizonyára nem csupán a fémek megjelenése okozta. Minden korszak magában hordozza a jövő csíráit, kibontakozásukat az új körülmények csak gyorsíthatják. A fémek megjelenése (réz és arany) részben új körülményeket teremtett, új életszemléletet hozott magával, amihez más tényezők is hozzájárultak, például az éghajlat változása, az évi középhőmérséklet lassú süllyedése és mások. A földművelő életmód vezető szerepét fokozatosan felváltotta az állattenyésztő-pásztorokodó életmód. Ennek az életmódnak pedig egyik jellemzője, hogy a társadalmi közösségek gyakrabban változtatják településeiket. Innen ered az a jelenség, hogy a korábban halmokká gyarapodott települések elnéptelenedtek, újabbakat viszont alig ismer a régészet. Ilyen körülmények között a tiszapolgár-bodrogkeresztúri népesség tanulmányozása lehetetlenné válna, ha a társadalmi együvé tartozás kifejezőjének szerepét az állandó telepek helyett át nem veszik a temetők; a kutatók zárt temetők egész sorát tárták fel ebből

Tejesköcsög és csőtalpas edény. Horgos-Kamarás

a korból. Úgy rémlik, hogy az elhunytakat, bárhol érte is őket a halál, visszavitték a közös temetkezési helyre.

Kötött temetkezési szokások alakultak ki. Az ovális sírok irányát még nem kötötték valamely égtájhoz, de a halottakat mindig zsugorított helyzetben fektették a sírba, a férfiakat a jobb, a nőket a bal oldalukra, úgy, mintha aludnának. A férfiak fejéhez vagy derekuk alá egy csiszolt kőbaltát tettek, kezük ügyébe pedig kovakőből vagy obszidiánból pattintott kőkést vagy rézből készült apró árat vagy vésőt. A koponya körül agyagedények egész sorát lehet némely sírban találni, és gyakoriak az ételmaradványok, az állatcsontok. Mellékletek nélkül senkit sem földeltek el.

A leggyakoribb edényformák a magas csöves talpakon álló

félgömb alakú vagy bikónikus tálak, félgömb alakú vagy kónikus csészék, henger alakú, két kis füllel ellátott köcsögök. A bodrogkeresztúri edények legjellemzőbb formája a magas, hengeres nyakú, körte alakú edény, amelynek pereme alatt két kis fül van. Ezeket az edényeket szakkörökben kissé viccesen, de igen találóan „tejesköcsögöknek” nevezik. A bodrogkeresztúri csoport sírjaiban nem ritkák az aranyból készített függeszthető ékszerek sem.

A nálunk legismertebb lelőhelyek Noszán, a Ludas-tó partján, Horgoson, Csókán, Szerbkeresztúron, Feketetón (Crna Bara), Zentán és Dobanovcin vannak.

A tiszapolgár–bodrogkeresztúri kultúra déli-délnyugati szomszédságában egy ideig továbbélő későneolitikus kultúrákat egy hosszan tartó, békés invázió útján az úgynevezett bádeni (péceli) kultúra váltotta fel. A kerámiai anyag párhuzamai és affiníciói alapján biztosra vehető, hogy azt egy új népesség délkeleti irányból, egészen Anatóliából hozta magával. Gazdasági alapjukat a földművelés alkotta, telepeiket a folyópartok mentén, kiemelkedő, védett helyeken építették. Házaikat kissé földbe süllyesztve négyszögletűre képezték ki, néha félkör alakban bezáródó belső résszel. A merőleges falakat oszlopok közé font vesszőből készítették, s mindkét oldalról sárral tapasztották be.

Egyelőre még tisztázatlan, hogy a bádeni kultúra milyen belső erőforrásokra támaszkodva terjedhetett el az egész Kárpát-medencében és peremvidékén. Tény, hogy helyi variánsokra oszolva hordozói főleg a folyók partjait követve mindenhova eljutottak, és hogy egy időben egész Vajdaság területén honosak voltak.

Fontosabb lelőhelyeik Gomolava a Száva, Gombos a Duna és Perlez a Temes partján.

A temetők ismét összeolvadnak a településekkel, a tisz-

polgár–bodrogkeresztúri típusú temetők pedig eltűnnek. Nagyszerűen lehetett ezt megfigyelni Gombos közelében, ahol az ezredforduló táján első alkalommal ástak ki nálunk bádeni települést és sírokat. Az ásatás során kas alakú vermeteket találtak, amelyek hulladékkal voltak kitöltve. Egyikben-másikban csontvázak feküdtek. Egy gödörbe általában egy halottat helyeztek, de egy esetben két, egy másik esetben pedig négy vagy öt halottat leltek egy sírban. A temetést nagyjából meghatározott szabályok szerint végezték: a halottakat bal oldalukra fektették, felhúzott lábakkal, kezüket a mellkas elé, néha a fej alá hajlították. Háton fekve csak két alkalommal találtak csontvázakat. Az egyik magányos csontváz háta mögött egy áldozati szarvasmarha csontváza feküdt. Mind a két csontváz be volt hintve cserépdarabokkal, és a gödör alja, amelyen feküdtek, szintén cserépdarabokkal volt borítva, ezek egykor ép áldozati edények összepréselt maradványai voltak. Kétségtelen, hogy ez a sír, amelybe szarvasmarhát is temettek, az abban a korban már tagolódásnak indult társadalmi ranglétra magasabb fokán álló személy maradványait tartalmazta.

A szarvasmarhának ezen a helyen megfigyelt kultikus szerepe nemcsak az állatnak az élelmezésben betöltött fontos funkcióját tükrözi, hanem azt is, hogy igába fogása ez idő tájt Közép-Európában is általánosan elterjedt gyakorlattá vált.

A bádeni kultúra körébe tartozó kerámia legjellemzőbb darabjai azok a magas, cilindrikus nyakkal ellátott hasas bögrécskék, amelyeknek szalagfülei néha nyúlfülekhez hasonlóan magasan az edény pereme fölé emelkednek. A díszítés párhuzamosan besimított kanelurákból, bekarcolt hálómintákból és tűzdelt, mintákat alkotó felületekből áll.

A bádeni kultúrát időszámításunk előtt 1900 körül a vuče-

doli kultúra követte, amelynek a telepei elsősorban a Duna és a Száva mellett összpontosultak, de némely jellegzetes darabja nagyobb térségben is megtalálható. Gomolaván tovább virágzott az élet. Ezt az ottani lelőhelyen egy vastag vučedoli réteg bizonyítja.

Agyagcsészecske. Gombos

Ennek a kultúrának anyagi hagyatékából különösen a kerámiai készítmények és az a tény érdemel figyelmet, hogy a bádeni fémszegénység után ismét számottevő mennyiségben jelentkeznek a réztárgyak, elsősorban a rézbalták. És még valami: Batajnicán és Vojkán olyan vučedoli sírokat találtak, amelyek már egy új kor előhírnökeinek tekinthetők: az ott eltemetett személyeket a sírbatétel előtt elhamvasztották.